

אצלו כל כך, עד שבתוך כדי דבור של התראה יעשה את המעשה, ואם עבר זמן מעט יותר מאמירת שלש מלים, אפילו אם רק בחלק אחד ממאה משיעור אמירת מלה אחת — הרי כבר נחלשה הידיעה אצלו מאותה מדת המזיד, שבעדה חייבה תורה מיתה או מלקות...'.
(ובזה באר ענין התראה בחבר, ועוד ענינים נוספים. וזו דרכו ושיטתו בהרבה מקומות בספרו זה, להוציא מן ההלכות שבתורה, לימודים במעמקי כחות הנפש של האדם. וע"ע במובא לעיל ח אודות התראה בתוך כדי דיבור).

'יומת המת — עד שיתיר עצמו למיתה' — ובמלקות — נראה שיש ללמוד ב'קל וחומר' ממיתה החמורה, שצריך שיקבל עליו את העונש.

[בספר בית ישי (קט, בהערה ט) לגר"ש פישר שליט"א, יצא לידון בדבר החדש, שבמלקות אין צריך 'התיר עצמו למלקות' אלא הוא דין שנתחדש לענין מיתה בלבד, שעל ידי שמתיר עצמו אין לו דמים והרי הוא 'גברא קטילא', אבל במלקות די שיאמר יודע אני, שהיא קבלת התראה, או בהרכנת הראש. אלא שהעיר מדברי התוס' בכתובות לג. ע"ש. וצ"ע מסוגיא ערוכה בדף פא (וברמ"ה שם). וע"ש שהרגיש מזה, אך לא תירץ. וכיצד נדחה סוגיא מפורשת מפני קושיות. וצ"ל שבהרכנת ראש לבד יכול לומר שלא היתה קבלת התראות כלל, אבל באופן שניכר שיקבל, אכן א"צ התיר למלקות. וע' חדושים ובאורים יד, 1].

*

'היו בודקין אותן בשבע חקירות... מנא הני מילי... ואומר והגד לך ושמעת ודרשת היטב...' —
'הוגד לך ושמעת ודרשת' בגיטמריא: בודקין את העדים בשבע חקירות (ברכת פריץ — שופטים).

דף מא

'דבי רבי תנא על דבר — על עסקי דיבור' — כיוצא בזה דרשות רבות של דבר — לשון דיבור; ע' ברכות כד סע"ב; שביעית י, ח; שבת נח: יומא ה; ב"מ מד. עה: שבועות מט. ספרי תצא; רש"י בראשית כ, יח.

'אלא באשה חבירה דקיימא לן דמיקטלא אליבא דר' יוסי בר' יהודה היכי משכחת לה?' — ואין לומר, משכחת לה כשהבעל אינו קיים בשעת עדותן, שמת — כי עדיין יכולים לומר: להפסידה כתובתה באנו ולא לחייבה מיתה (מהרש"א).

ואולם על הקושיא מבוועל לכאורה יש לתרץ שמת הבועל. וכתב בנודע ביהודה (אה"ע תנינא כ) לתרץ שכיון שצריך להתיר עצמו למיתה, והרי בשעת הזנות הבעל והבועל קיימים בחיים, אם כן נמצא שלפי דעתה אינה מתרת עצמה למיתה, כי במצב הקיים באותה שעה אם יעידו לא יהרגו, כי יוכלו לומר 'לאסרה באנו', והרי אינה יודעת שימותו.

וע"ע: חדושי הגרז"ר בענגיס ח"א כג וח"ב כו; שו"ת יביע אומר ח"א י"ד א, ה.

על התראה בחבר — ע"ע לעיל ח.

'כשזינתה וחזרה וזינתה. והא יכולין לומר לאוסרה על בועלה שני באנו' — לכאורה מבואר בסוגיא

שאשת איש אסורה גם על הבעל השני, אף על פי שביאתו לא אסרה אותה על בעלה, שהרי כבר אסורה על בעלה מקודם לכן. ואולם מהר"א ששון (מובא במשנה למלך פ"ב דסוטה) הסתפק בדבר. וכבר הקשו עליו מסוגיתנו.

וראה בפתחי תשובה (אה"ע קעח סקל"א) בשם מהר"י הלוי מהמבורג שפרש הסוגיא באופן אחר, ואדרבה, הביא ראייה מכאן להתיר. וע"ע בשו"ת אבני מילואים יא; רב פעלים ח"א אה"ע ט; אגרות משה אה"ע ח"א נד וח"ב כו, ו חו"ד מה; אבי עזרי סוטה ב,יב.

'נכון — שיהא נכון' — מכוון. שצריך לעמת ולכוון דברי העדים זה עם זה.

(ע"ב) 'אלא אמר רבא הכי קאמר, אפילו בחקירות, שנים אומרים ידענו ואחד אומר איני יודע' — עדותן קיימת' — ודוקא כשאומר 'איני יודע' שהרי יצא מכלל העדים הלכך מתקיימת העדות בשאר, אבל אם האחד מכחיש את השנים [ואפילו הם מאה] — עדות כולם בטלה. כן כתב הרמב"ם (עדות ב,ג. וע' בבאור טעמו בחדושי רעק"א לעיל; רש"ש ריש הפרק; חו"א לקוטים חו"מ כב, לדף לא; חדושי הגר"ס). ואמנם נראה שזה רק כאשר באים להעיד יחדיו ככת אחת [ושמא צריך שיעידו בתוך כדי דיבור זה לזה], אבל שנים שהעידו בב"ד, לא תתבטל עדותם כאשר יבוא אחר כך אדם נוסף ויכחישם (עפ"י תשובת בית יוסף י; תומים; חזון איש חו"מ כב, לדף לא).

[ונראה שהרמב"ם מפרש שהסיפא 'אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה' — מתייחסת על כל האופנים ששנה ברישא שאם אמר 'איני יודע' עדותן קיימת, במכחישים — עדותן בטלה. נמצא לפי זה שדינו של הרמב"ם מפורש במשנה. עפ"י חזון איש חו"מ כב לדף לא].

'עד כמה מברכין על החדש? עד שתתמלא פגימתה. וכמה? אמר רבי יעקב בר אידי אמר רב יהודה: עד שבעה. נהרדעי אמרי: עד ששה עשר' — כמה שיטות ראשונים בענין זה: יש שגרסו בדברי נהרדעי: חמשה עשר. ויש דעה (שמקורה בירושלמי — ברכות ט,ב) האומרת עד ארבעה עשר. וכן נחלקו לפי גרסתנו, האם ליל ט"ז בכלל הזמן אם לאו. וכן דנו האם לחשב את הימים מתחילת היום שבו חל המולד, או מחשבים מהמולד עצמו את מחצית הזמן שבין מולד למולד (ע' באורך בראשונים כאן; או"ח תכו. וראה בפירוט בשו"ת יביע אומר ח"ו או"ח לח ובבירור הלכה בסוגיתנו). למעשה, כתב המשנה-ברורה (תכו, ע"ש בבאה"ל ושעה"צ) שאף שכתבו הפוסקים (עפ"י מהרי"ל בשו"ת יט קנה, ובמנהגים סוף הל' ר"ח; שו"ת מהרי"ו קנט) לברך עד חצי הזמן שבין מולד למולד, אפשר שיש לסמוך על האומרים לברך ביום ט"ז גם אם עבר חצי הזמן שבין מולד למולד [שהוא כ"ט ימים י"ב שעות ותשצ"ג חלקי השעה מתוך אלף ושמונים חלקים שהשעה מחולקת]. ואולם ביום ט"ז שוב אין לברך בשם ומלכות.

[והיו צדיקים שנהגו לברך בט"ז, לסמוך על שיטת הרמ"ה ועוד, המפרשים 'עד ששה עשר' ועד בכלל. ויש שנהגו לקרוא את הברכה בדרך לימוד מן הגמרא. ע' בזה ביבי"א שם. וע"ע: אבני זכרון — הליכות ומנהגים כה; ילקוט אוהב ישראל — הליכות ומנהגים מ ובהערות המהדירים].

וכן לענין תחילת זמן הברכה, נחלקו הדעות; יש אומרים [על פי הקבלה] להמתין עד שיעברו שבעה ימים, ויש אומרים לברך אחר שלשה ימים מזמן המולד, ויש אומרים: החל מהלילה הראשון שנראית הלבנה. (כן דייקו מלשון הרמב"ם ומרש"י בסוגיתנו). ע' בכל זה בפוסקים או"ח תכו. (וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קמג וח"מ ח"ב מז, ב).

שיטת מהרי"ל (בשו"ת יט וע"ש קנה). והובא בהגהות רמ"א או"ח תכו) שיש לחשב את מילוי הפגימה לפי הזמן הממוצע שבין מולד למולד שנמסר לנו מאבותינו מהלל האחרון. שיעור זה שבין מולד למולד הוא כ"ט יום, י"ב שעות ותשצ"ג חלקי השעה. ועל כן עד שיעבור חצי מהזמן הזה אפשר לקדש הלבנה. ואף על פי שחישוב זה הוא ממוצע ואינו מדויק בכל חדש וחדש, יש לנו ללכת אחר חשבון זה. מלבד במקרה אחד — כאשר היה כבר 'ליקוי לבנה' [שהוא מצב שהארץ מפסקת בין השמש לירח ומאפלת על הירח] — שאז ידוע וניכר לעין כל שכבר הגיעה שעת ה'מילוי', במקרה כזה שוב אין לברך ברכת הלבנה, שהכל יודעים שכבר החלה הלבנה להחסר. ואף על פי שעדיין לא עברה מחצית מהזמן האמור מאז רגע המולד הממוצע.

מאידך, אם היה בתחילת החדש 'ליקוי חמה' [ורגע הליקוי הלא הוא זמן המולד האמתי, שכן הירח עומד אז בדיוק בין הארץ לשמש ומסתיר את אורה מאתנו, וצדו המופנה כלפינו של הירח חשוך כולו] — אעפ"כ אין לחשב את זמן הברכה מאותו ליקוי אלא מזמן המולד הממוצע.

וטעם הדבר, כי כלפי ההלכות הנוגעות לכל אדם, קבעו חכמים לילך בהן אחר גבול ברור וידוע, אפילו הוא 'מעוגל' ואינו מדויק [וכגון זמן 'ברכת החמה' שנקבע לפי תקופת שמואל]. מלבד כאשר גלוי וידוע לעין—כל שהלבנה כבר אינה מתחדשת רק נחסרת והולכת, כגון לאחר ליקויה — שוב אין לברך, כאמור.

לאור הדברים הללו, שהחשבון הזה שבין מולד למולד אינו אלא חשבון מופשט וממוצע ואינו משקף את מציאות המולד שבכל חדש, כנזכר, לכן נראה שאין חישוב המולד — וממילא גם חישוב זמן ברכת הלבנה — משתנה ממקום למקום, אלא לעולם הוא נקבע לפי זמן המולד הידוע והקבוע בכל העולם. וכך נהגו גדולי ההוראה שבאירופה, לילך תמיד אחר הזמן הנקבע, ולא התחשבו בשינוי הזמן שבין מקומותיהם לבין ארץ ישראל (עפ"י עלה יונה עמ' לב-לה. ואמנם בשו"ת בני ציון מב. מובא שם) דעתו לשנות הזמן לפי אופק כל מקום ומקום).

ראה עוד בקובץ תחומין טו — מאמרו של יצחק סטרוד אודות המולד האמתי כבסיס לקביעת ראשי חדשים ולוח השנה.

*

'מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא' —

והנה אודיעך ידידי אגב אורחא בכאן ותשכיל ותדע בזה הים הגדול רחב ידיים, תלמוד שלנו, תמצא בו כמה פעמים מלתא דאתיא בקל וחומר' טרח וכתב לה קרא. ולמה זאת? ולמה לא מצינו כזאת בשאר המדות הי"ג שבתורה לומר מלתא דאתיא בגזרה שוה ובבנין אב וכיוצא, טרח וכתב לה קרא (הגם שהר"ן ז"ל דחק לפעמים מחמת הכרח איזה קושי' לומר מלתא דאתיא בג"ש טרח וכו', אבל לא מצינו בש"ס בפירוש רק מדת ק"ו). ומהראוי להבין למה ישתנה בזה מדת הק"ו מכל המדות, וגם טורח זה למה לנו גם במדת הק"ו?

ונ"ל דהנה כל המדות אינם על פי שכל אנושי, רק מקובלים בתורה, ומדת ק"ו בלבד היא גם כן על פי השכל. ובכדי שנדע שהתורה היא למעלה מן השכל והיא רצונו ית"ש ואין להשתמש בחקירות אנושיות בדרכי התורה על כן מלתא דאתיא בק"ו (שהוא שכל אנושי) טרח וכתב קרא מן התורה. וכיון שנכתב הדבר בתורה הרי הוא למעלה מן השכל' (בני יששכר — אדר, מאמר י).

עוד בסברת 'מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא', כלפי שאר מדות שהתורה נדרשת בהן — ע' במצוין בחולין קיג.

- א. נראה שלדברי הכל אין צורך שידעו העדים מעצמם את חשבון השבוע והשנה אלא כשיודעים את זמן המעשה בדיוק די, ויוכלו להיווכח על שאר הנתונים ממקור אחר (עפ"י חזון איש).
 ב. כשאמרו העדים 'אמש' וכד', החקירות הנצרכות אינן לעכב אלא למצוה (אחרונים).
 עתה שאין ידוע מתי שנת היובל, די שיאמרו העדים את השנה למנין שאנו מונים (מנחת חינוך תסג).
 ג. גם בשאר הלכות שצריך בהן דרישה וחקירה כבדיני נפשות, אם ציינו הזמן בעדותם כגון 'אמש' — באנו למחלוקת הראשונים הנ"ל האם צריכים שבע חקירות אם לאו (עפ"י קצוה"ח ל סק"ב. וי"ל).
 הצרכת דרישה וחקירה בדיני ממונות — ע' לעיל לב.

דפים מ — מא

פג. כיצד מתרים בעוברי העבירה וכיצד מקבלים התראה?

העדים המתרים אומרים לו: אל תעבור, שאתה מתחייב בעונש פלוני, (במלקות / במיתה פלונית). והלה מקבל התראה ומתיר עצמו למיתה, שאמר: יודעני שמוזהר אני שלא לעשות ועונשי כך וכך, ועל דעת כן אני עושה. ואינו חייב אלא אם עבר תוך כדי דיבור להתראה.
 יש מי שיצא לחדש, דלא כנראה מפשט דברי הראשונים, שבמלקות אין צריך שיתיר עצמו למיתה בפירוש אלא די שיאמר יודע אני או שירכין ראשו (ע' בית ישי קט הערה ט).

דף מא

פד. עדי זנות אשת איש שהוזמו, מתי נענשים ב'כאשר זמם... ומתי פטורים?

עדי זנות אשת איש שהוזמו; אם התרו בה למיתה — נענשים כמו שזממו לעשות לה. אם לא התרו בה — היא פטורה והם פטורים.
 היתה אשה חברה ולא התרו בה; לדברי חכמים חבר צריך התראה הלכך היא והם פטורים. ולר' יוסי בר' יהודה שאמר חבר אינו צריך התראה — גם כן פטורים, שיכולים לומר: לאסרה על בעלה באנו, ולא להמיתה. הלכך גם היא אינה נהרגת, משום עדות שאי אתה יכול להזימה. ואולם אם העידו על זנות שאינה אוסרתה, כגון בזנות שניה שכבר אסורה ועומדת על בעלה, וכן שהיתה אסורה על הבעל [כגון שהיה זה הבעל הראשון שכבר נאסרה עליו, או שהוא אחד מקרוביה (או שאינם יודעים מי הוא הבעל. תוס')] — נהרגים, שהרי אין יכולים לומר לאסרה באנו.

פה. א. האם ומתי אי התאמה בבדיקות העדים מבטלת העדות?

- ב. שלשה עדים שהעידו, ואחד מהם אמר 'איני יודע' באחת משבע החקירות — האם בטלה העדות או לא?
 א. רב חסדא אמר: אין הכחשה בבדיקות מבטלת את העדות אלא בבדיקות שבגוף המעשה המחייב, כגון: במה הרגו, בכלי זה או אחר; התאנה שקצץ [בשבת] — עוקציה גסים או דקים. אבל בדבר צדדי, כגון בצבע הבגד שלבש הרוצח וכד' — אין הכחשה מבטלת.

ואמרו שלדעת רבן יוחנן בן זכאי הבדיקות כחקירות, וכל הכחשה בהן מבטלת העדות.
בפרטי דין הכחשה בבדיקות בידי ממונות, ע' לעיל ל-לא.

ב. שלשה עדים שאחד מהם אמר 'איני יודע' באחת מן החקירות; מבואר בגמרא שתלוי הדבר במחלוקת התנאים במכות, בהקש 'שנים עדים' ל'שלשה' — האם בטלה כל העדות (שכיון שאותו שאינו יודע אי אפשר להזימו, גם השנים האחרים אינם נעשים 'זוממים', שאין העדים נעשים 'זוממים' עד שיוזמו כולם) או מתקיימת העדות בשאר (שאינן מקישים שלשה לשנים לענין זה, וגם אם הוזמו השנים לבדם נעשים). ונחלקו רב ששת ורבא בפירוש סתם מתני', כמי היא הולכת.
רש"י (במשנה. וערש"ש) נקט כרב ששת שעדות כולם בטלה [ולפירושו כן הוא הדין בין לר' עקיבא בין לר' שמעון במכות ה], ואולם הרמב"ם (עדות ב,ג) ועוד פסקו כרבא, שהעדות מתקיימת בשאר.

דפים מא — מב

פ. א. עד כמה בחודש מברכים על הלבנה?

ב. מדוע יש לומר ברכת הלבנה מעומד?

א. אמר רבי אחא בר חנינא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: עד כמה מברכים על החדש — עד שתתמלא פגימתה. וכמה? אמר רבי יעקב בר אידי אמר רב יהודה: עד שבעה. נהרדעי אמרו: עד ט"ז [יש גורסים: טו. ויש דעה בירושלמי: עד י"ד].

נחלקו ראשונים על מסקנת ההלכה. ופסקו הפוסקים כנהדרעי. ודנו אם ט"ז' כמשמעו או הכוונה לאמצע הזמן שבין מולד למולד. וישנן דעות שאפילו ט"ז בכלל. והרבה חולקים. ועל פי הקבלה כתבו כמה מהפוסקים שאין לברך עד ז' לחדש.

ב. הואיל ואמר רבי יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה (הזה זה לגורה שוה). וכן תנא דבי רבי ישמעאל: אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש (כלומר לא זכו אלא למצוה זו בלבד, שמקבלים בה פני שכינה) דיים — הלכך יש לאמרה מעומד (אביי).

דפים מ — מב

פז. אלו סטיות שבין דברי העדים בציון זמן המאורע, אינן פוסלות את העדות?

כל סטיה שיש לתלותה בטעות שכיחה של בני אדם, אינה פוסלת העדות. כגון [בזמנם] עד אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בשלשה בחדש (ושניהם מדברים על אותו יום בשבת) — עדותם קיימת, שאומרים זה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע [ורוב אנשים טועים בדבר. ע' להלן סט]. ודוקא עד רובו של חדש, אבל לאחר מכן — עדותם בטילה (כן מסרו בשם רבי יוחנן), שבמשך זמן זה אנו מניחים שכבר שמעו הכל על עיבור החדש.

זה אומר בשלשה בחדש וזה בחמשה — עדותם בטלה. (ואפילו דיברו שניהם על אותו יום בשבוע, הרי זה כ'חזור ומגיד' ואינם נאמנים. תוס').

אחד אומר בשתי שעות של היום ואחד אומר בשלש שעות — עדותם קיימת. (בזמנם שהיו מכוונים השעות